

28. Frumvarp

til laga um eignar- og notkunarrjett hveraorku.

(Lagt fyrir Alþingi 1928).

1. gr.

Landareign hverri innan þinglýstra takmarka, fylgir rjettur til umráða og hagnýtingar á hverum og laugum (jarðhita) sem á henni eru, þó með takmörkunum þeim, sem lög þessi tilgreina.

2. gr.

Nú liggja landamörk um hverasvæði þannig, að einhver hluti hveragufunnar og loftsins, eða laugavatns liggur svo í landareign beggja landeigenda, að ekki verður aðskilið, þegar hagnýtt er, og skal þá hver landeigandi eiga helming.

Ef landeigendur verða ekki ásáttir um rjettindi til hagnýtingar, skal mat skera úr.

Nú vill annar hagnýta hvera- eða laugaorkuna, sem er sameiginleg, en hinn ekki, og getur þá hinn fyrri hagnýtt alla orkuna, svo sem væri hún öll í hans landi. Hinn síðari á engar bætur fyrir orkuna, en hann getur hvenær sem er, síðar leyst inn sinn hluta til þess að hagnýta hana sjálfur.

Óheimilt er hver- eða laugareiganda að breyta að nokkru leyti farveg þess vatns, er hverinn þeytir frá sjer, eða afrenslis laugar.

3. gr.

Landeigandi má ekki undanskilja landareign sinni jarðhitarjettindi, nema með sjerstöku leyfi ráðherra. Kaup á slíkum rjettindum eru landkaup.

4. gr.

Landeiganda er rjett að hagnýta sjer hvera og laugar, eða ráðstafa þeim, eins og honum þykir best henta, sbr. þó 2. gr. Hann hefir rjett til að stífla frárenslis úr þeim, hláða bakka um þau, gera garð um þau, ræsa fram ofanjarðar eða neðan, án þess hætta stafi af, eða veruleg óþægindi fyrir umferð, eða spjöll á eign annars manns, sem ekki er skylt að hlíta samkvæmt sjerstakri heimild.

Skylt er landeiganda að girða umhverfi hvera og lauga, ef sjerstök hætta stafar af.

5. gr.

Óheimilt er landeiganda, eða umráðamanni að spilla hverum eða laugum á landi sínu, hvort sem það er með ofaniburði, framræslu eða með öðrum hætti, nema það sje talið nauðsynlegt samkvæmt matsgerð, til varnar því landi eða landsnytjum.

6. gr.

Nú vill jarðeigandi ekki leggja neinn kostnað fram til hagnýtingar hveraorku á jörðinni, og er þá ábúanda heimilt að hagnýta hana á sinn kostnað, þó þannig, að hann spilli ekki jörðu að neinu leyti. Ma því ekki byrja á verkinu, fyr en það hefir verið álitid af úttektarmönnum, og þeir talið það rjettmætt.

7. gr.

Ef hjeradsstjórn telur rjett, að taka hveraorku einhverrar jarðar, til almennra afnota í hjeradinu, og fær til þess samþykki ráðherra, þá hefir hún rjett til að taka orkuna eignarnámi, þó þannig, að jarðeigandi eða umráðamaður hafi eftir nægilega hveraorku til nauðsynja sinna, nema hann óski heldur endurgjalds í peningum. Um eignarnámið fer að öðru leyti eftir lögum nr. 61, 14. nóvbr. 1917.

8. gr.

Nú er hveraorka talin meiri en svo, að hún nægi jarðeiganda einum og hjeradsbúum eftir að fram hefir farið rannsókn sú, sem rætt er um í 10. gr., og hefir ríkið þá rjett til að taka hverina eignarnámi á sama hátt, sem segir í 7. gr.

9. gr.

Pegar búid er að taka hverina eignarnámi sbr. 7. og 8. gr. eru landeigendur og leiguliðar á því svæði, sem orkan á að koma til afnota, skyldir að þola öll mannvirki, er af notkun leiðir, á löndum sínum og lóðum, svo og láta af hendi land og mannvirki, og þola hverskonar afnot af landi, takmarkanir á umráðarjetti og óþægindi, sem nauðsynleg eru vegna framkvæmdar verksins, viðhalds þess og starfrækslu, gegn fullu endurgjaldi. sem ákveðið skal með mati, ef samkomulag næst ekki.

10. gr.

Ríkið hefir rjett til að láta rannsaka hveraorku með borun eða á annan hátt, hvar sem er á landi hjer. Er landeigandi eða umráðamaður skyldur til að leyfa mönnum þeim, er ríkið gerir út í þeim tilgangi, óhindraðan aðgang að landareigninni. Verði landið fyrir einhverjum skemdum við rannsóknina, eða bíði landeigandi eitthvert tjón af henni, skal það bætt að fullu eftir mati úttektarmanna, náist ekki samkomulag. Enga aðstod er landeigandi eða umráðamaður skyldur að láta í tje við rannsóknina, nema fyrir fulla borgun.

11. gr.

Um rafmagnsveitur eða rafstöðvar, sem jarðhita nytja, fer eftir ákvæðum vatnalaga, um raforkuver og veitur, og eftir ákvæðum laga nr. 7, 15. júní 1926 um raforkuvirki. Um hitaveitur fer eftir ákvæðum laga þeirra er á hverjum tíma gilda um öryggi og eftirlit með verksmiðjum og vjelum, en að öðru likt og um vatnsveitur samkvæmt vatnalögum.

12. gr.

Nú vill einhver annar en landeigandi eða umráðamaður, bora eftir jarðhita, og sýnir að hann er þess megnugur, og skal hann þá fá leyfi til þess hjá lögreglustjóra. Í leyfisbrjefi skal tiltekið á hvern hátt rannsókninni skuli hagað, og hversu stórt svæði er látið af hendi. Skal miða það við, að leyfisbeidandi fái nægilega stórt svæði til rannsóknar, og væntanlegrar hagnýtingar með borun, án þess að vænta megi verulegra truflana frá borholunum utan svæðisins. Tiltekið skal í leyfisbrjefi, hversu nálægt mörkum svæðisins leyfishafi megi bora með tilliti til væntanlegra borana annara utan svæðisins. Skal lögreglustjóri í því efni fara eftir áliti ráðunautar ríkisstjórnarinnar.

Áður en leyfi er veitt, skal lögreglustjóri tilkynna landeiganda, að sótt hafi verið um borunarleyfi.

Sá er borunarleyfi fær, öðlast einkarjett á leyfissvæðinu til jarðhitarrannsókna, og forgöngurjett til virkjunar þeim jarðhita, er hann finnur, enda greiði hann árlegt gjald til ríkissjóðs, eftir því, sem nánar verður tiltekið í leyfisbrjefinu. Fyrir leyfisbrjef skal greiða 200 krónur, er renna í ríkissjóð.

Leyfishafi skal greiða fullar bætur fyrir átroðning, er landeigandi kann að verða fvrir, og þau óþægindi, er hann kann að baka öðrum með rannsóknnum sínum, eða með hagnýtingu jarðhitans. — Ef ágreiningur verður um endurgjaldið, skal úr því skorið með mati.

13. gr.

Leyfisbrjef til borunar, eða forgangsrjett til borunar má ekki framselja nema með leyfi ráðherra.

14. gr.

Nú er borunarrannsókn lokið og skal þá byrjað á hagnýting jarðhita innan ákvedins árafjöldi, sem tiltekinn er í leyfisbrjefinu, þó aldrei síðar en innan 10 ára. Að öðrum kosti fellur forgangsrjettur leyfishafa til virkjunar jarðhita niður, og er þá hverjum heimilt að fá nýtt leyfi til borunar og hagnýtingar eins og segir í 12. gr. Við umsókn um borunarleyfi, ef fleiri eru, gengur hagnýting til almenningsþarfa fyrir, og umsókn hjeradsstjórna fyrir umsóknnum einstakra manna.

15. gr.

Til virkjunar jarðhita, sem borað hefir fyrir, þarf leyfi ráðherra, ef meir en 500 hestöfl (hreyfiafl) eru, og fara að öllu leyti með, sem vatnsafl

væri, eftir vatnalögum. Hitaveitur, sem fá jarðhita, er borað hefir verið fyrir, skulu háðar sama eftirliti og vjelar og eimkatlar á landi.

16. gr.

Ef borunarmanni er synjað um leyfi til virkjunar, af því hjeradsstjórn eða ríkisstjórn vill sjálf hagnýta orkuna til almennra þarfa, á hann rjett til að fá endurgreiddan allan kostnað, er leitt hefir af borunum hans, og eftir atvikum bætur eftir mati fyrir rjettindamissi.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Á síðasta þingi bar þáverandi 1. þm. Reykvíkinga, Jakob Möller, upp í Nd. tillögu til þingsályktunar um, að ríkisstjórnin ljeti undirbúa undir næsta Alþingi lög um eignar- og afnotarjett hveraorku. Benti flutningsmaður á, að ekki væri síður nauðsyn á löggjöf um þetta efni heldur en á lögum um afnot vatnsorku. Einn þingmanni, Sveinn Ólafsson 1. þm. Suður-Múlasýslu benti á, að um eiguar- og afnotarjett hveraorku væri til fullkomlega skýr lög, nefnilega 9. og 10. gr. vatnalaganna 20. júní 1923. Tillagan var samþykkt með öllum þorra atkvæða.

Þótt stjórnin verði að viðurkenna, að í umræddum 2 greinum vatnalaganna, og fleirum ákvæðum þeirra felist bein og bindandi lagaákvæði um eignar- og umráðarjett hveraorku, þá verða þau ekki talin fullnægjandi að öllu leyti, fari hveranotkun í vöxt til nokkurra muna, eins og útlit er fyrir, og þar sem það er upplýst undir umræðum málsins, að Verkfræðingafjelag Íslands hefir talið þörf á löggjöf um þetta efni, hefir ríkisstjórninni þótt sjálfsagt, að verða við ósk neðri deildar Alþingis, um að láta undirbúa lagafrumvarp um þetta efni.

Áður en minst er á einstakar greinar frumvarpsins, skal það tekið fram, að það hefir ekki þótt við eiga, að taka beint fram í frumvarpinu, til hvers nota mætti hvera og laugaorku, með því að sú upptalning mundi aldrei verða tæmandi, og gæti því orðið villandi. En það skal tekið fram, að hagnýting orkunnar telst öll nýting, sem hægt er að hafa af orkunni beinlínis eða óbeinlínis. Til upplýsingar skal hjer skýrt frá, hvernig sjerfræðingar lýsa hagnýtingunni.

Þeir skifta henni þannig:

- a. Í beina hagnýtingu vatnsins eða gufunnar til hitunar.
  1. Til heimilis og búsparfa, svo sem suðu, vatnshitunar, húshitunar og garðræktar.
  2. Til almenningsparfa, svo sem til sundlauga, baðhúsa og þvottahúsa.
  3. Til iðnaðar, svo sem til vatnshitunar, eimingar saltlausna (saltsuðu) o. fl.
- b. Í hagnýting vatnsins eða gufunnar til hreyfiorku með lágþrýstings eimtúrbínunum, á þann hátt, að orkunni er aðallega breytt í raforku, með því að láta eimtúrbíuurn knýja rafmagnsvjelar, og raforkan síðan notuð:
  1. Til almenningsparfa, lýsingar heimilis og til búsparfa, garð- og jarðræktar, vjelarekstrar í smáiðnaði og handiðn.
  2. Til meiri háttar iðnaðar og iðju.

c. Í óbeina hagnýting vatnsins eða gufunnar til *lækninga* vegna geislaögnunar eða lofttegunda, sem upp úr jörðunni koma, samfara heita vatninu eða gufunni.

Því, sem talið er undir a-lið má koma við að minna eða meira leyti samfara b. og c. Þannig má vinna hreyfiorku fyrst úr vatninu eða gufunni, og nota vatnið síðan til upphitunar. Það vatn eða gufa, sem notuð er til lækninga má án efa nota á eftir eða samtímis samkvæmt a. 2.

Um einstakar greinir er þetta að athuga.

Um 1. gr.

Sú regla, að landeigandi hafi fullan umráða- og afnotarjett á hverum í landareign sinni, er í fullu samræmi við forn lög vor og núgildandi lög, samkvæmt 9. og 10. gr. vatnalaganna, sbr. 2. gr.

Um 2. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru einnig í samræmi við gildandi lög, sbr. vatnalögin. Það virðist rjett, að skoða eigendur tveggja eða fleiri nágrannajarða, sem sameigendur, því hitasvæðið getur náð yfir þær, án þess hægt sje að tilgreina nein föst takmörk um, hvar hitinn hættir eða byrjar. Að þessu leyti verða að gilda nokkuð víðtækari reglur heldur en um vatnsrjettindi, sem venjulega eru föstum takmörkum bundin. Ef ágreiningur verður um notkunina, þykir rjett, að matsmenn ákveði hana, sbr. 6. gr. nefndra laga.

Um 3. gr.

Jarðhitarjettindi eru einn óaðgreinanlegur hluti landareignar, og virðist því rjett að ákveða, að þau megi ekki selja sjerstaklega undan henni, nema með sjerstöku leyfi. Ef slik kaup eru leyfð, ber að skoða þau sem landkaup, sbr. 16. gr. vatnalaganna.

Um 4. gr.

Þetta ákvæði, sem er í fullu samræmi við 9. gr. 1. lið vatnalaganna mun væntanlega ekki þarfnast frekari skýringa.

Um 5. gr.

Er samhljóða 10. gr. 1. lið vatnalaganna.

Um 6. gr.

Þetta ákvæði verður að teljast nauðsynlegt. Mannvirkið verður eðlilega eign jarðeiganda og tekið út á sínum tíma, og þá metið af úttektarmönnum, og fær hann þá kostnaðinn endurgoldinn eins og segir í lögum um ábúð og úttekt jarða 12. jan. 1884, 20. gr.

Um 7. og 8. gr.

Aðal-tilgangurinn með ósk Alþingis um, að ríkisstjórnin undirbyggi lög um hagnýting hveraorku, var sá, að heimila hjeraðsstjórnnum og ríkisstjórn að-

gang að því, að geta hagnýtt sjer hana, ef landeigandi væri þess ekki megnugur, eða hún væri meiri en svo, að hann þyrfti á henni að halda. Eru ákvæði um slík eignarnám í þessum tveimur greinum, sbr. 54. gr. vatnalaganna.

Um 9. gr.

Þessi ákvæði leiða af tveimur undanfarandi greinum, og eru í fullu samræmi við 55. gr. vatnalaganna.

Um 10. gr.

Það þykir sjálfsagt, að ríkisstjórninni sje heimilt að rannsaka hveraorku, hvar sem er á landi hjer, hvort heldur er í hverum, eins og þeir koma fyrir í landareign manna, eða með borun. Um önnur ákvæði greinarinnar þykir ekki ástæða til að fjölyrða.

Um 11. gr.

Um þessa grein er óþarft að fjölyrða frekar. Þau ákvæði vatnalaganna, er hjer koma aðallega til greina, er að finna í V. kafla þeirra.

Um 12. gr.

Þá þykir það og rjett úr því löggjöf um hveranotkun er sett á annað borð, að heimila mönnum leyfi til þess að bora eftir jarðhita og hagnýta hann eftir á. Ákvæðin í þessari grein og næstu greinum eru byggð á þeim grundvallarreglum, sem finnast í námulögum nr. 50, 30. júlí 1909.

Um 13. og 14. gr.

Þykir ekki þurfa frekari skýringa.

Um 15. gr.

Þessi grein þarfnast heldur ekki frekari skýringa. Að hitaveitur, sem stafa af borun, sjeu undir sjerstöku eftirliti, mun ekki þurfa nánari sannana. Hve mörgum hestöflum orkan eigi að nema, til þess að leyfi ráðherra þurfi til virkjunar, er auðvitað alt af álitamál. Hjer hafa 500 hestöfl verið nefnd, en sennilega gæti eins komið til mála, að miða við 1000 hestöfl.

Um 16. gr.

Ákvæðin í fyrri hluta greinarinnar verður að telja sjálfsögð. Það verður hinsvegar ekki beint sagt um rjettindamissinn. En þó geta boranir einstaks leyfis-hafa verið svo dýrmætar, að það væri mjög ósanngjarnt, að hann fengi engar bætur nema fyrir fyrirhöfn og beint útlagðan kostnað.